

2019 METŲ KONSULTAVIMAS IR INFORMAVIMAS

Ataskaitiniu laikotarpiu išryškėjo jau ne pirmus metus vyraujanti Tarnybos teikiamų konsultacijų skaičiaus didėjimo tendencija. Tai susiję su asmens duomenų apsaugos reformos įgyvendinimu Europos Sąjungoje. Ypač pastebimas išaugęs suinteresuotų asmenų dėmesys Reglamento taikymo klausimams, asmens duomenų tvarkymo žiniasklaidoje problemoms.

Didžiausio susidomėjimo objektas 2019 metais – Reglamento aiškinimo ir taikymo žiniasklaidos srityje klausimai.

Konsultacijos į Tarnybą gali kreiptis kiekvienas asmuo, kuriam kyla klausimų dėl viešosios informacijos skelbimo, žmogaus teisių apsaugos, saviraiškos ir informacijos laisvės realizavimo visuomenės informavimo priemonėse. Konsultacijos teikiamos žodžiu (telefonu arba atvykus į Tarnybą), raštu, elektroniniu paštu. Kiekvienas Tarnybos interneto svetainės lankytojas gali užduoti klausimą, palikti pastabą, pateikti pasiūlymą užpildydamas specialią formą, o Tarnybos atstovas kiekvienam operatyviai atsako, suteikia prašomą informaciją.

Per 2019 m. Tarnyba iš viso suteikė 1121 konsultaciją. Tai yra net 57 proc. daugiau konsultacijų nei 2018 metais (2018 m. – 719, 2017 m. – 442).

10 diagrama

Apie du trečdalius suteiktų konsultacijų sudaro klausimai, susiję su asmens duomenų tvarkymu pagal Reglamentą. Dažniausi užduodami klausimai dėl asmenų filmavimo (fotografavimo) viešose vietose, renginiuose, ugdymo įstaigose, tokių atvaizdų viešo skelbimo, vaikų nuotraukų platinimo be tėvų sutikimo, asmens vardo, pavardės, atvaizdo, gyvenamosios vietos adreso, automobilio valstybinio registracijos numerio, informacijos apie asmens sveikatą, skelbimo, teisės „būti pamirštam“ realizavimo galimybes. Sugriežtinti asmens duomenų teisinės apsaugos reikalavimai išaugino didesnę poreikį konsultuotis dėl sutikimo tvarkyti duomenis išraiškos formos, duomenų saugojimo trukmės, išimčių, kai teisė į asmens duomenų apsaugą derinama su saviraiškos ir informacijos laisve, sankcijų už duomenų tvarkymo pažeidimus ir pan.

Publikuojant nepilnamečio nuotraukas, reikalingas ne tik paties vaiko, bet ir nors vieno iš jo tėvų, globėjų ar rūpintojų sutikimas. Šis reikalavimas galioja ir tais atvejais, kai mokykla ar darželis vaiko(-ų) nuotraukas skelbia savo interneto svetainėje, *Facebook* paskyroje ir pan. Sutikimas turi būti rašytinis.

Konsultuojant asmenis išryškėjo tendencija, kad asmens duomenų tvarkymo teisėtumo klausimai dažnai buvo keliami ne dėl žurnalistų, o su šia profesija nesusijusių asmenų, jų parengtos ir paskelbtos informacijos (socialinių tinklų paskyrų valdytojų, komentarų autorių ir pan.) atžvilgiu. Nors ir nebūdami žurnalistais, tokie asmenys yra laikomi viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais), kuriems taip pat galioja duomenų apsaugos taisyklės.

Suteiktų konsultacijų analizė atskleidė ir kitą problemą – išryškėja privatumo pavojai, kuriuos socialiniuose tinkluose kelia ne žurnalistai, o patys savo gyvenimą afišuojantys žmonės, kurie neretai dėl to vėliau nukenčia. Patys turėdami galimybę kurti ir viešai skleisti turinį, socialinių medijų vartotojai nesusimąsto, kad nuolat publikuodami nuotraukas, įvairius video, nuvertina savo ir savo vaikų, ypač mažamečių ar dar net negimusių, privatumą, asmens duomenis, kurie skaitmeninėje eroje yra didelė vertybė. Ypač trūksta suvokimo, kad skaitmeninis identitetas, ypač vaikų, turi būti apsaugotas. Kai patys žmonės negerbia ir nevertina savo skaitmeninio privatumo, vis dažnesniu reiškiniu tampa asmens tapatybės vagystės. Pastebima pavojinga tendencija, kad privačių nuotraukų be jose pavaizduotų asmenų sutikimo skelbimas socialiniuose tinkluose naudojamas ne tik iš nežinojimo, bet ir esant konfliktiniams asmenų santykiams, kerštauojant, esant nesutarimams šeimoje, siekiant priversti įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus, klaidingai manant, kad jei pats žmogus paskelbė viešai savo nuotrauką arba tokią nuotrauką paskelbė visuomenės informavimo priemonė, tai ją galima toliau platinti neprašant sutikimo ir pan.

Kai duomenys tvarkomi remiantis sutikimu, žmogus (duomenų subjektas) turi teisę bet kuriuo metu savo sutikimą atšaukti. Sutikimo atšaukimas nedaro poveikio sutikimu pagrįsto duomenų tvarkymo, atlikto iki sutikimo atšaukimo, teisėtumui.

Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai (skleidėjai) į žurnalistų etikos inspektorių dažnai kreipėsi prašydami konsultacijos, išaiškinimo dėl teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų ir teisės į duomenų apsaugą pagal Reglamentą santykio. Ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos Sąjungos valstybėse pastebima tendencija, kad neteisingai interpretuojant Reglamentą, yra nepagrįstai ribojama žurnalistų teisė į informaciją, kai kalbame apie žurnalistinius tyrimus, ypač susijusius su viešaisiais asmenimis. Priešingai savo prigimčiai, Reglamentas tapo valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų priedanga, siekiant išvengti žiniasklaidos dėmesio gvildenant viešąjį interesą tenkinančias temas. Žurnalistams atsisakoma suteikti prašomą informaciją motyvuojant tuo, jog tokia informacija yra apsaugos objektas pagal Reglamentą ir negali būti teikiama be atskiro duomenų subjekto sutikimo. Kiekvieną situaciją reikia vertinti individualiai, tačiau asmens duomenų apsauga ir Reglamentas negali būti naudojami kaip žurnalistų funkcijas, būtinas demokratinėje visuomenėje, atlikti trukdantis instrumentas.

Reglamentu kaip įrankiu pakeisti savo gyvenimo istoriją neretai bando pasinaudoti už nusikalstamas veikas (nu)teisti asmenys, siekdami „būti pamiršti“ visuomenės informavimo priemonėse. Žiniasklaida naudojami specifinėmis teisėmis, garantijomis ir išimtimis iš bendrų asmens duomenų apsaugos taisyklių. Nors teisė būti pamirštam yra įtvirtinta Reglamente, tačiau Lietuva šios teisės taikymui, kai asmens duomenys tvarkomi įgyvendinant saviraiškos ir informacijos laisvę, yra įtvirtinusi išimtį. Kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslu, Reglamento 17 straipsnis („Teisei būti pamirštam“) yra netaikomas. Net teistumo išnykimas nėra pakankama faktinė aplinkybė, galinti įpareigoti interneto svetainės valdytoją „pamiršti“ teistą asmenį.

Pasigirsta vis aštresnių diskusijų ir klausimų, ar pagrįstai įstatymų leidėjas įtvirtino praktiškai absoliučią „teisės būti pamirštam“ išimtį Lietuvoje. Net jei apie žmogų skelbiama praradusi aktualumą, neberekšminga ar perteklinė informacija, dėl Lietuvoje įtvirtinto išimtinio teisinio reguliavimo, jis negali veiksmingai pasinaudoti teise reikalauti ištrinti duomenis.

Vienintelis atvejis, kai teisė būti pamirštam turi būti praktiškai realizuojama yra tada, kai duomenų subjektas atšaukia sutikimą tvarkyti jo asmens duomenis ir toks sutikimas buvo vienintelis pagrindas tvarkyti jo duomenis.

Atsižvelgdama į didžiausią susidomėjimą keliančių klausimų srautus, Tarnyba nuolat papildo savo interneto svetainėje skelbiamą rubriką „Dažnai užduodami klausimai (DUK)“, pagal galimybes rengia ir skelbia viešas rekomendacijas, konsultacijas.

Nepakankamas finansavimas neleidžia efektyviai įgyvendinti vieno iš strateginių Tarnybos veiklos prioritetų – padidinti informacijos apie Tarnybos veiklą sklaidos visuomenėje. Institucijos teikiama nauda visuomenei, kuriama vertė, kokybiško ir profesionalaus darbo rezultatai, indėlis į demokratijos plėtrą Lietuvoje ir toliau lieka žinomi tik siaurai, tiesiogiai su nagrinėjamais atvejais susijusiai visuomenės daliai ir/ar žiniasklaidos profesionalams. Efektyvesnis informavimas apie Tarnybos veiklą, jos žinomumas visuomenėje, komunikacijos su visuomene stiprinimas ir toliau išlieka strateginiu institucijos tikslu.

2019 metais bendradarbiaudama su Valstybine duomenų apsaugos inspekcija, kurios užsakymu „Spinter tyrimai“ atliko Lietuvos gyventojų tyrimą apie asmens duomenų apsaugą, Tarnyba išsiaiškino, kiek gyventojų Lietuvoje žino, kad žurnalistų etikos inspektorius yra viena iš institucijų, atsakingų už asmens duomenų apsaugos priežiūrą Lietuvoje ir kad nagrinėja skundus dėl asmens duomenų tvarkymo pažeidimų žiniasklaidoje. Tyrimo rezultatai parodė, kad 14 proc. apklaustųjų žino, jog žurnalistų etikos inspektorius yra viena iš duomenų apsaugos priežiūrą Lietuvoje vykdančių institucijų. Tyrimo duomenys atskleidė, kad dauguma respondentų nebuvo susidūrę su neteisėtu jų asmens duomenų tvarkymu žiniasklaidoje, tačiau 24 proc. apklaustųjų žino, kad skundus dėl asmens duomenų tvarkymo pažeidimų žiniasklaidoje nagrinėja žurnalistų etikos inspektorius. Apie šią žurnalistų etikos inspektorius funkciją daugiausia žino 36-45 metų, didžiųjų miestų gyventojai, turintys aukštąjį išsilavinimą.